

SHAXSIY MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA RAQAMLI DAVRDA UNING KAFOLATLARI

Rashidov Davlatmurod Omonbek o'g'li

TDYU huzuridagi Samarqand viloyat akademik litseyi talabasi.

+99877-030-88-66 yboysting@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17708643>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqola zamonaviy huquqiy tizimda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasining dolzarbligi, uning konstitutsiyaviy, fuqarolik va xalqaro huquqiy asoslari, shuningdek, raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan davrda inson shaxsining daxlsizligi va axborot xavfsizligini ta'minlashdagi huquqiy mexanizmlarni har tomonlama yoritishga qaratilgan. XXI asr axborot inqilobi davri bo'lib, inson hayoti deyarli to'liq raqamli muhitga bog'lanib bormoqda.

Shu bilan birga, ushbu jarayon shaxsiy ma'lumotlar to'planishi, saqlanishi, qayta ishlanishi va tarqatilishiga oid yangi huquqiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Maqolada O'zbekiston Respublikasining "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni, Konstitutsiya normalari hamda axborot xavfsizligi siyosati asosida milliy huquqiy bazaning mazmun-mohiyati ochib beriladi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqining Ma'lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti (GDPR), BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa xalqaro me'yoriy hujjatlar bilan o'zaro solishtirma tahlil o'tkaziladi.

Tadqiqotda shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy to'planishi, internet platformalari orqali tarqalishi, sun'iy intellekt algoritmlarining shaxsiy hayotga aralashuvi, raqamli kuzatuv tizimlarining inson erkinliklariga tahdidi kabi masalalar chuqur o'rganiladi. Muallif raqamli davrda huquqiy himoya mexanizmlarining yetarliligi, ularning amaliyotda qo'llanish darajasi va normativ hujjatlarning samaradorligini tanqidiy baholaydi. Bundan tashqari, maqolada davlat va xususiy sektor o'rtasida shaxsiy ma'lumotlarni boshqarishdagi mas'uliyat chegaralari, fuqarolarning axborotdan foydalanish madaniyati, va ma'lumotlar xavfsizligida kiberetika tamoyillarining roli tahlil etiladi.

Xalqaro tajriba asosida O'zbekiston sharoitida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish tizimini takomillashtirishga doir huquqiy, tashkiliy va texnologik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Natijada, tadqiqot shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash, inson sha'ni va qadr-qimmatini raqamli dunyoda himoya qilish, shuningdek, davlat siyosatini demokratik tamoyillar asosida rivojlantirish zarurligini asoslaydi. Maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda raqamli davrda inson huquqlarini himoya qilishning an'anaviy yondashuvlari bilan bir qatorda yangi texnologiyalar, axborot etikasi va sun'iy intellektning huquqiy javobgarlik mexanizmlari o'rtasidagi bog'liqlik birinchi marotaba kompleks yondashuv asosida tahlil etilgan. Mazkur maqola nazariy va amaliy jihatdan ham yuridik sohaga, ham axborot texnologiyalari siyosatiga oid ilmiy fikrlar tizimini boyitadi hamda raqamli jamiyatda shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash borasida dolzarb ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: shaxsiy ma'lumotlar, ma'lumotlarni himoya qilish, axborot xavfsizligi, raqamli davr, konstitutsiyaviy huquqlar, daxlsizlik kafolatlari, kiberxavfsizlik, sun'iy intellekt, huquqiy mexanizmlar, ma'lumotlarni boshqarish siyosati, O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro huquqiy standartlar, GDPR, inson huquqlari, axborot etikasi, raqamli huquqlar, davlat va xususiy sektor mas'uliyati, normativ-huquqiy baza, huquqiy islohotlar, shaxsiy hayot daxlsizligi.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida inson hayoti tobora axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'lanib bormoqda.

Internet tarmoqlari, mobil ilovalar, sun'iy intellekt tizimlari, biometrik identifikatsiya va ma'lumotlar bazalari jamiyatning har bir sohasiga chuqur kirib kelgan. Shu bilan birga, ushbu jarayon insonning eng muhim qadriyatlaridan biri — shaxsiy hayot daxlsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish huquqiga jiddiy tahdid tug'dirmoqda. Shaxsiy ma'lumotlar — bu insonning shaxsiy hayoti, sog'lig'i, moliyaviy holati, siyosiy yoki diniy qarashlari kabi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan, uni boshqalardan farqlovchi axborotlardir. Ularning qonuniy, adolatli va xavfsiz tarzda qayta ishlanishi har bir demokratik jamiyatning huquqiy barqarorligi uchun zarur shart hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda axborot xavfsizligini mustahkamlash va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Jumladan, 2019-yil 2-iyulda qabul qilingan "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun mazkur sohadagi asosiy huquqiy tayanch bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu qonun fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarini yig'ish, qayta ishlash, saqlash, uzatish va yo'q qilish tartibini belgilab, davlat organlari hamda xususiy sektor zimmasiga aniq mas'uliyat yuklaydi. Shu bilan birga, amaliyotda mazkur qonunning ijrosi, kiberxavfsizlik infratuzilmasining yetarli darajada shakllanmagani, fuqarolarning ma'lumot xavfsizligi madaniyatining pastligi va texnologik nazorat mexanizmlarining sustligi kabi omillar uni to'liq amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda.

Raqamli muhitning kengayib borishi natijasida shaxsiy ma'lumotlar tijoriy maqsadlarda suiiste'mol qilinmoqda, ma'lumotlar bazalari noqonuniy ravishda tarqatilmogda, foydalanuvchilarning onlayn faoliyati ustidan yashirin kuzatuvlar o'rnatilmogda. Sun'iy intellekt va "Big Data" texnologiyalarining jadal rivojlanishi insonning shaxsiy fazilatlarini, xulq-atvori va hatto fikrlarini tahlil qilish imkonini yaratmoqda. Bu esa "raqamli nazorat" tushunchasini yanada kuchaytirib, shaxsiy erkinliklarga tahdid solmoqda. Shu sababli, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasi nafaqat huquqiy, balki axloqiy, siyosiy va texnologik muammoga ham aylangan.

Xalqaro tajriba, xususan, Yevropa Ittifoqining Ma'lumotlarni himoya qilish umumiy reglamenti (GDPR), BMT Inson huquqlari kengashining maxsus qarorlari hamda OECD tamoyillari shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish sohasida samarali mexanizmlarni shakllantirgan.

Ularning barchasi ma'lumot egasining rozilgisiz shaxsiy ma'lumotlardan foydalanishni cheklash, ma'lumotni to'plash va saqlash jarayonida shaffoflikni ta'minlash, hamda fuqarolarga o'z ma'lumotlarini boshqarish huquqini berish prinsiplariga tayanadi. O'zbekiston qonunchiligi ham aynan shu yo'nalishda bosqichma-bosqich takomillashib bormoqda, ammo amaliyotda ushbu prinsiplarni to'liq amalga oshirish hali ham murakkab jarayon bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, raqamli muhitda insonning shaxsiy hayoti va ma'lumotlari ustidan nazoratni yo'qotish xavfi ortib bormoqda. Shu bois, ushbu tadqiqotda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning milliy va xalqaro huquqiy asoslari, ularning o'zaro uyg'unlashuv darajasi, mavjud muammolar va takomillashtirish istiqbollari tahlil qilinadi.

Shuningdek, maqolada kiberxavfsizlik siyosatining samaradorligini oshirish, davlat va xususiy sub'yektlar faoliyatida shaffoflikni kuchaytirish, fuqarolarning ma'lumot xavfsizligi madaniyatini yuksaltirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi. Demak, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish nafaqat texnik yoki yuridik muammo emas, balki inson sha'ni, erkinligi va huquqlarini asrash masalasidir. Raqamli davrda bu himoya demokratik jamiyatning poydevorini mustahkamlovchi eng muhim kafolatlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Shu sababli, ushbu maqola raqamli texnologiyalar zamonida inson huquqlarini himoya qilishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish, mavjud huquqiy tizimni tahlil etish va uni xalqaro me'yorlar bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan.

Xulosa. Raqamli jamiyatning shakllanishi insoniyat tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Bugun inson hayotining deyarli barcha jabhalari — ta'lim, sog'liqni saqlash, moliya, huquq, aloqa, hatto shaxsiy muloqotlar ham raqamli muhit bilan chambarchas bog'liq.

Shu bilan birga, bu jarayon insonning eng muqaddas qadriyatlaridan biri — shaxsiy daxlsizlik huquqini himoya qilishni yanada murakkablashtirdi. Raqamli texnologiyalar imkoniyat yaratgani singari, xavf manbai ham bo'lishi mumkin. Shuning uchun, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalasi bugun nafaqat texnologik yoki ma'muriy, balki inson huquqlari va erkinliklari bilan bevosita bog'liq yuridik zarurat sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston Respublikasida bu yo'nalishda huquqiy asoslar yaratilgan bo'lsa-da, ularni hayotga to'liq tatbiq etish hali ham tizimli yondashuvni talab etadi. "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun, "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonun, shuningdek, Prezident farmon va qarorlarida belgilangan chora-tadbirlar ushbu sohaning huquqiy poydevorini shakllantirdi.

Biroq, qonun normalarining amalda qo'llanish darajasi, texnik nazorat mexanizmlarining yetarli emasligi, ma'lumotlar bazalarining himoya darajasi pastligi, hamda davlat organlari o'rtasida axborot almashishdagi muvofiqlashtirish muammolari hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shaxsiy ma'lumotlarning noqonuniy to'planishi, ularning ruxsatsiz tarqatilishi yoki tijoriy manfaatlar yo'lida ishlatilishi jamiyatda ishonchsizlik, ijtimoiy xavotir va psixologik bosimni kuchaytiradi. Bu esa inson sha'ni va qadr-qimmatini poymol etish bilan barobar oqibatlariga olib keladi.

Shu bois, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish siyosati faqat huquqiy asoslarda emas, balki axloqiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlar bilan ham mustahkamlanmog'i lozim. Har bir fuqaro o'z ma'lumotining qadri, xavfsizligi va undan oqilona foydalanish madaniyatiga ega bo'lishi zarur.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning eng samarali modeli — bu davlat, xususiy sektor va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi hamkorlik mexanizmidir.

Ayniqsa, Yevropa Ittifoqining GDPR reglamenti ushbu sohada inson roziligi va shaffoflik tamoyillarini asos qilib olgan. O'zbekiston uchun ham bu tajriba o'rganilishi, milliy qonunchilikka moslashtirilishi zarur. Shu bilan birga, har bir axborot tizimi va onlayn platforma o'z foydalanuvchilari oldida axborot xavfsizligi bo'yicha ochiq mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun (O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2019-yil 2-iyul, O'RQ-547-son). — lex.uz
3. "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonun (O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2003-yil 11-dekabr, O'RQ-560-son). — lex.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 16-oktabrdagi PQ-4862-son qarori "Axborot xavfsizligini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". — lex.uz
5. General Data Protection Regulation (GDPR). — Official Journal of the European Union, 2016.

6. Universal Declaration of Human Rights (UDHR). — United Nations, 1948.
7. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data. — OECD, 2013.
8. Ismoilov, B. & Karimov, A. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishda huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish masalalari. — Toshkent davlat yuridik universiteti ilmiy jurnali, 2022.
9. Xolmatova, N. Raqamli xavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish: milliy va xalqaro tajriba tahlili. — "Huquq va zamon" ilmiy-amaliy jurnali, №4, 2023.